

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ՔՐԻՍՏՈՍԻ Ս. ԾՆՆԴԵԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ
ԵՒ ՀԱՅՈՑ ՎԱՆՔԸ ԲԵՐԼԵՆԷՄԻ ՄԷՋ
Գ.

3. — Ս. ԾՆՆՈՒԵԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԽԱ-
ՀԱԿԻՐԵՆԵՐԷՆ ՄԻՆԿԵԱ ՍԱԽԱՆՏՏԻՆ՝

Խաչակիրներուն գալէն առաջ Պաղես-
տինի զրեթէ բոլոր եկեղեցիները արար-
ներուն ձեռքով կործանուեցան, միայն
Բեթղեհէմի Ս. Կուսի եկեղեցին ազատ մնաց
կործանումէ։ Բեթղեհէմցիները Ս. Ծննդ-
դեան տաճարին պահպանումին համար,
երբ լսեցին թէ Խաչակիրները Էմմաուս
հասած են ու պիտի յարձակին Երուսաղէ-
մի վրայ, խաչակիր բանակին ընդառաջե-
լով զիմեցին դուքս Կոտրֆրուայի որ փու-
թայ օգնութիւն զրկելու. նկատի առնուե-
ցաւ Բեթղեհէմցիներու խնդրանքը և Դուք-
սը՝ Թանկրէտի և Պուրկի Պաղտինի ա-
ռաջնորդութեամբ Բեթղեհէմ փութացուց
հարիւր ընտիր ասպետներու գունդ մը, որ
առաւօտուն կանուխ Բեթղեհէմ հասնելով
ցնծութեան աղաղակներով ընդունուեցաւ
և առաջնորդուեցաւ զէպի Ս. Ծննդեան ե-
կեղեցին։ Տեղացի կղերը մասնակցեցաւ
այս խանդավառ թափօրին, որուն երաժը-
տական երգերուն խառնուեցան ուրախու-
թեան արցունքներ։ Գոհաբանութեան եր-
գերէն ու Ս. Այլրին այցելութենէն յետոյ
Թանկրէտ ի նշան յաղթութեան զբօշակ մը
բարձրացուց Ս. Ծննդեան եկեղեցիին վրայ,
յետոյ զնաց ասպետներու գունդը՝ միանա-
լու բանակին՝ մասնակցելու համար Երու-
սաղէմի գրաւման։

Ս. Տեղերու յաղթութեան հետեանքով
Կոտրֆրուայի կողմէն հիմնուած Լատին
Թագաւորութիւնը յանձնուեցաւ անոր հղ-
բօրը՝ Պաղտինի, որ փառասէր մրցակիցնե-
րու ղէմ իր վեհապետական իրաւունքները
ապահովելու համար պարտք համարեց թա-
գաւոր պսակուիլ։ Յայտնի է ա՛յն կրօնա-
կան զգացումը՝ որ ստիպած էր Կոտրֆրուա
Դուքսը հրաժարելու թագաւորական տիտ-
ղոսէն։ Պաղտին նոյնանման մտածումով մը

առաջնորդուեցաւ թագադրութեան համար
նախամեծար համարիլ Բեթղեհէմը Երու-
սաղէմէն։ Պատմիչ մը կ'ըսէ թէ «ան յա-
ւակնութիւն չունեցաւ թագ զնելու, ոսկի-
ով և պատուական քարերով զարդարուե-
լու և թագաւոր հռչակուելու Երուսաղէմի
մէջ, ուր մեր Փրկիչը, թագաւորաց թագա-
ւորը մինչև ի մահ խոնարհած է աշխարհի
փրկութեան համար կրելով փշեղէն պսակը»։
Այս ընտրութեան պատճառներուն մէջ
պէտք է նկատել նաև Դաւթի օծման յի-
շատակն ի Բեթղեհէմ, որ անոր հայրենա-
կան գիւղն էր։ Պաղտին Ա. ի թագադրու-
թիւնը հանդիսաւորապէս տեղի ունեցաւ
1101 Մենդեան տօնին օրը։ Քսան տարի
վերջը դարձեալ Ս. Ծննդեան եկեղեցիին
մէջ Պաղտին Բ. և իր կիներ ընդունեցին
թագաւորական օծումը։ Այդպիսի առանձ-
նաշնորհում մը պիտի բարձրացնէր Բեթ-
ղեհէմի եկեղեցիին գերընտրութիւնը և իր
վրայ պիտի հրաւիրէր իշխաններու նպաս-
տը։ Բեթղեհէմի եկեղեցին 1101-ին ժողո-
վրդապետութիւն էր, 1101—1110-ին վա-
նահայրութիւն, այս վերջին թուականին,
Պաղտին Ա. ի խնդրանքին վրայ՝ եպիսկոպո-
սութեան բարձրացաւ։ Ասկաղոն, որուն
ի վնաս հաստատուեցաւ եպիսկոպոսական
նոր աթոռը, իբր սովորական ժողովրդա-
պետութիւն հպատակեցաւ Բեթղեհէմի։
Այսպէս էր նաև Նազարէթը, որ ի վնաս
Սկիւթապոլի, եպիսկոպոսութեան բար-
ձրացաւ։ Իբր մայրաքաղաք՝ շատ հին ա-
ւանդութիւններուն և մերձաւորութեանը
պատճառաւ Երուսաղէմի կատարած ու-
տընձգութիւններէն Բեթղեհէմի եկեղեցին
պաշտպանելու համար, վեհապետները մե-
ծամեծ նպաստներ հաստատեցին հոգալու
համար ո՛չ միայն կղերին տպրուստը, այլ
նաև, զոնէ մասամբ, այն նորոգութիւն-
ները զոր կը պահանջէր համանի եկեղե-
ցին։ Ազնուականներն ալ առատօրէն մաս-
նակցեցան թագաւորներուն հետ։

Առոյգ է որ ԺԲ. դարուն սկիզբը Ս.
Ծննդեան եկեղեցին իր նախնական գեղեց-
կութիւնը կորսնցուցած էր։ Կոստանդիա-
նոսէն իվեր անցնող ութ դարերը Ս.
Այլը բերած էին միլիոնաւոր ուխտաւոր-
ներ, և շատ անգամ ալ բարբարոս հո-
սակներ։ Ամենէն հաստատուն և լաւագոյն
կերպով շինուած սալայատակ մը կրնա՞ր

այնքան երկար ժամանակամիջոցի մը մէջ անժամ մնալ ուխտաւորներու խնդր ու կոչաւ կօշիկներուն անդադրում չփոխներէն: Պէտք է նաեւ նկատի առնել հետեւէն եկող այնքան հաւատացեալներուն այն բարեպաշտիկ վանտալականութիւնը՝ որով կ'ուզէին իրենց մօտ ունենալ ս'եւ Ս. Տեղի մը մասունքը, ժայռի մը կամ մողայիքի մը բեկորը, մարմարի կամ ձեփի կտոր մը, այն ալ ընդհանրապէս շատ գէշ կերպով ձեռք բերուած: Մոմերու եւ խուկներու ծովքը, ինչպէս նաեւ դարաւոր փռչներու համարարգոթիւնը աղօտացուցած էին մօղայիքներու պայծառութիւնը: Եթէ Ժ. Ղարու մողայիքները սեցած կ'երենային 1461-ին ուխտաւորի մը, ինչ վիճակի մէջ կրնային գտնուիլ 1100-ին, Դ. կամ Զ. Ղարու մողայիքները: Այդ պատճառաւ է որ Սաչակիրները ջանացին հաստատել եւ կեղեցիին վաղեմի բարեպաշտութիւնը: Իրենց աշխատանքները մէկ օրէն միւսը շաւարտեցան, ամենէն կարեւորներէն սկսան, այսինքն՝ չէնքին, տանիքին կամ յատակին վերաբերեալ մասերէն սկսելով աւարտեցին պատերուն զարդարանքովը:

Սաչակիրաց տիրապետութիւնէն յետոյ Ս. Մննդեան եկեղեցիին այլ եւ այլ փոփոխութեանց ծանօթութեամբ կարող կ'ըլլանք բնութեւնէ թէ Սաչակիրք ինչպիսի բազմաթիւ անհրաժեշտութիւններով յարգարեցին եկեղեցին, չորս Ղարու արտաբան գրաւումէն յետոյ:

Ուղեգիր ուխտաւորներ այս շրջանին մէջ բաւական ծանօթութիւններ տուած են այս եկեղեցւոյ մասին, անոնց նկարագրութիւններէն կը քաղենք, ինչ որ պիտի գրենք: Մասնագէտները իրաւամբ կը նմանցընեն այս եկեղեցին հոգովեական պապիլիքաներուն եւ կը սահմանեն դաւիթը իբր կամարակապ սրահ մը՝ որ իր առջեւ ունի չէնքին դուռները: Այս դուռները, որ երեք են, կը բացուին ընդարձակ եւ երկար միջավայրի մը մէջ, ուր կան խրաքանչիւրը տասնըմէկ սիւններով չորս կորզեր, «սիւներ շատ գեղեցիկ, չորս ձողաշափ բարձր, միակտուր եւ հաստ, տեսնելու արժանի»: ձերմակով երակաւոր այս կարմիր միապագադ սիւնաբունները իւզով այնքան չփռած եւ յիշուած են որ մարդ հայելին նայածի պէս կրնայ իր գէմքը տես-

նել անոնց մէջ: Պատերուն ստորին կողմերը ծածկուած են ձերմակ մարմարի տախտակներով, որ կը ցուցնեն ինչ որ կը գտնուի եւ կ'անցնի եկեղեցիին մէջ: Սրբափայլին խաչածե յատակադիւր եւ երեք կողակներու մասնաշաղկաթիւնը շատ ուղեւորներ նօթադրած են. տեղեկութիւններ տուած են նաեւ դասին, սիւներուն եւ յատակի ու տանիքի մասին: Տանիքը տնփուտ փայտէ շինուած էր եւ կը տեսնուէր ներսէն, եւ ծածկուած էր կապարով: Եկեղեցիին կատարին վրայ երկաթէ ձողով մը հաստատուած էր ռսկեղծ պղնձէ աստղ մը ի յիշատակ Մոզերու առաջնորդող աստղին:

Ս. Մննդեան եկեղեցիին ճոխ զարդարանքի նկարագրութիւնը աւելի շահագրգրական է, վասն զի նոյն զարդարանքներու տակ կը չողային մեծ դաւիթին պատերը: Ներկայիս գրեթէ անհետացած այս արեւոտին նկարագրութիւնը իր յատուկ տեղը ունի մենագրութեան մը մէջ, որուն նպատակն է ո՛չ թէ միայն անցելոյն մէջ գտնել ինչ որ այսօր կայ, այլ նաեւ ընթերցողին ներկայացնել այն վիճակները զոր կը պարզէր Ս. Մննդեան եկեղեցին իր փառքի հին օրերուն: Եթէ եկեղեցւոյ զարդարանքին ու մօղայիքներուն նկարագրութիւնը աւելի հին եւ կամ միջին դարու ուղեւորներու յիշատակարանաց վրայ յենլով պիտի գրենք, շատ քիչ բանով մը միայն կարելի է գոհանալ. վասն զի նոյն ծանօթագրութիւնները շատ կցկտուր են եւ շատ համառօտ, նոյն իսկ հակասական եւ անճիշդ. նոյն զարդարանքներուն ամբողջական նկարագրութիւն մը ընելու համար պէտք կ'ըլլայ իջնել մինչեւ 1626 թուականը, ուր Գուարէզմիս ֆրանչիսկեան մեծաւոր գիտնականը, իբր ականատես վկայ եւ տեսականագէտ, կրնայ տալ մեզ այն տեղեկութիւնները որք կարեւոր են մեզ, թէեւ անկատար ա'յն մեծ ընդհատներուն (lacunes) համար, զոր կրժող ժամանակը եւ արշաւողները պատճառած են: Գուարէզմիսի տուած տեղեկութիւններուն կցելով Մարքիզ Տը Վոկէի դասական դարձած մեկնութիւնները, պիտի կրնանք ակնարկ մը նետել Ս. Մննդեան եկեղեցիին կեդրոնական դաւիթին եւ դասին այսօրուան ճերմեղցած պատերուն վրայ պատմութեան աչ-

քերով գիտելու համար այն հրաշալիքները որ անյայտացած են: Այժմ գոյութիւն ունեցող բեկորներուն հասնելով պիտի կրնանք հաստատել հնաթսաներու կողմէն տրուած տեղեկութիւններուն ճշգրտութիւնը:

Ս. Ծննդեան եկեղեցիին ներքին զարդարանքները ճոխագոյն եղանակով մը կատարուած են խաչակրաց ժամանակ: Այդ զարդարանքները երկու տեսակ են, մոզայիք և նկար, որ չքեղագոյն փայլ մը կուտային եկեղեցւոյն: Մոզայիքներէն ամենէն խորհրդաւորն էր արեւմտեան կողմը ճակատի ներքին դրան վրայ Յեսսիի ծառը, քնացող Յէսսէի կողերէն երեք շառաւիղներ կը բուսնէին և կը բաժնուէին ճիւղերու, որոնց իւրաքանչիւրը կը կրէր Քրիստոսի նախնիքներէն մին: Նոյն ծառին վրայ ժէ. զարուհ տակաւին կ'երեւնային Յովն, Անովս, Միխա, Եզեկիէլ, Եսայի և Բաղդասաբ Մեսայի նկատմամբ իրենց մարգարէական լատիներէն գրուածքներով: Տաճարին արեւելքը կը զանուէին հետեւեալ մոզայիքները, որոնց համառոտութիւնը կուտանք հոս 1. Նիկիոյ Ժողովը (325), նոյն մոզայիքին մէկ կտորը տակաւին գոյութիւն ունի, 2. Կոստանդնուպոլսի Ա. Ժողովը (381), որ մինչ ցայժմ ամբողջութեամբ կը գտնուի, 3. Եփեսոսի Ժողովը (431), որուն երկրորդ մասը միայն կայ այժմ, բնագործին առաջին մասին բովանդակութիւնը պահած է Դուարէզմիոս, 4. Բաղիկեղոսի Ժողովը (451) որ, բացի կամարաշէն և գրականներու ստորին մասէն, գոյութիւն ունի այժմ, 5. Բ. Ժողով 4. Պոլսի (553), ամբողջովին ջնջուած, 6. Գ. Ժողով 4. Պոլսի (680), որմէ կը մնայ միայն կրկնակ աղեղնակամարը և արձանագրութեան վերի մասը, գրեթէ եօթը տող, չորսը մէկ կողմը և երեքը միւս կողմը, 7. Բ. Ժողով Նիկիոյ (787), ամբողջապէս ջնջուած: Մինչ միւս Ժողովներուն բովանդակութիւնները յունարէն արձանագրութիւնը լատիներէն է. Դուարէզմիոս ընդհանրեով ընդօրինակած է և Տը Վոկէի կողմէն գիտնօրէն վերահաստատած: Ժողովներու շարքին զուխը պատկող ծոփորները (frises), ինչպէս նաեւ պատուհաններուն անջրպետը բոնող հրեշտակները ամբողջովին քանդուած են:

Տաճարին հիւսիսային պատին վրայ ժէ. զարուհ կը տեսնուէին հետեւեալ ժողովները իրենց բովանդակութեամբ. 1. Անիւրտոյ Ժողովը (314), այժմ բոլորովին ջնջուած, 2. Անիւրտի Ժողովը (272) այժմ գոյութիւն ունի, բացի վարի մասէն ուր քանի մը գիրքեր ջնջուած են, 3. Սարղիկի Ժողովը (347), տակաւին այժմ տեսնելի, բացի վարի կողմէն ինկած քանի մը գիրքերէն, 4. Դանգրայ Ժողովը (Դ. զար), բոլորովին ջնջուած, բովանդակութիւնը պահած է Դուարէզմիոս, 5. Լառիկի Ժողովը (Դ. զար), բոլորովին ջնջուած, 6. Կարդաղիկի Ժողովը (254) բոլորովին անյայտ: Իւրաքանչիւր արեւելեական և մասնաւոր ժողովներուն համառոտութիւնը նշանակուած էր մոզայիքներուն մէջ:

Այցելու զորչափ կը մօտենայ Ս. Այրին՝ կրօնական ծանօթութեանց չըջնակը կը կատարելագործուի: Հարաւային կողմին մէջ այցելուին կը տեսնէր Փրիկի ծնունդեան մոզայիքը որ շինուած էր բիւզանդական ոճով: Դուարէզմիոս զիւ իր օրով կը տեսնէր այս պատկերին մէկ կտորը, որուն վրայ շինուած էր նորածինը լուացող մանկաբարձին պատկերը ու անոր ամբողջ արձանագրութիւնը: Նոյնին մէկ կողմը կը գտնուէին Մոգերու երկրպագութիւնը և Մոգերուն վերադարձը հրեշտակին առաջնորդութեամբ: Հարաւային կողմը կային նաեւ Յիսուսի շարժարանաց, Յարութեան և Համարձման մոզայիք պատկերները: Դասին կեդրոնական մասին հարաւը կար Ընծայումն ի Տաճար, հիւսիսը՝ Պենտեկոստէն և Ս. Կոստան Թաղումը, արեւելեան կողակին մէջ Անտունը, Մարիամը ձախին և հրեշտակապետը աջին՝ Ս. Գաբրիէլ անուանով: Մեծ կամարին կեդրոնը կը գտնուէր Տիրամօր մէկ պատկերը, և անկիւնակալներուն մէջ՝ Աքրահամը և Դաւիթ Մարգարէիկի պատկերները: Միւսնոյն տեղոյն մէջ պատմական այս մոզայիքներուն տակը կան մին լատիներէն և միւսը յունարէն երկու արձանագրութիւններ, որոնք կը հաստատեն թէ այս մոզայիքներ և նկարներ երբ շինուած են և որոնք շինած են: Հոս կը գրենք անոնց թարգմանութիւնը:

Ամբարի թագաւոր, պահապան ոռոքինութեան, բարեկամ առատաձեռն, ընկեր համեստութեան և թշնամի ամբարըշ-

տուժեան, սիրող արդարութեան և բարեպաշտութեան, վրէժխնդիր մեղաց, կ'ընդունէր իբրեւ հինգերորդ թագաւոր. էմմանուէլ՝ վեհաձայն նուիրատու և կայսր բարեպաշտ, հրամանատար Յունաց. հոս կ'ապրէր և եկեղեցին կը կառավարէր բարեպաշտն Ռաուլ՝ արժանաւոր եպիսկոպոս, երբ եփրեմի ձեռքը կը շինէր այս գեղեցիկ (նկարը)...

Յունական արձանագրութիւնը, որ մեծ մասով տակաւին կը տեսնուի, ամբողջութեամբ կարելի է վերահաստատել շնորհիւ Ժ. Գարու յոյն ուխտաւորի մը և Տը Վոկէի կողմէն ամբողջացած և ուղղուած Գուստէրէզմիոսի օրինակներուն: Տարբեր բառերով այս արձանագրութիւնը կը հաստատուի լատիներէն տեղեկութիւններով, որ է հետեւեալը. «Երկայն գործը աւարտած է նկարիչ և մողայիք շինող վանական եփրեմին ձեռքով, Մանուէլ Կոմնենոս մեծ կայսեր և Երուսաղէմի մեծ թագաւոր Ամորիի և Բեթղեհէմի եպիսկոպոս Ռաուլի օրով, 6677 տարւոյն, Ընդիկտիոն Բ. կամ աւելի ըստ 6673, Ընդիկտիոն ԺԲ.: Առաջին թուականը ըստ Պոլսի տուժարահաշուին, որ ժամանակ Մարմնառութեան առաջին տարին կ'ընշայ աշխարհի ստեղծագործութեան 5509 ին և կը համապատասխանէ 1169 քրիստոնէական թուականին: Այս ժամանակ կը թագաւորէր Մանուէլ Կոմնենոս Բիւզանդիոնի մէջ (1143-1180), Երուսաղէմի մէջ Ամորի (18 Փետր. 1162-11 Յուլիս 1173), և Ռաուլ եպ. Բեթղեհէմի եպիսկոպոսական աթոռը կը զբաւէր: Երկրորդ թուականը Ժ. Գարու յոյն անանուէնէ մը ընդունուած՝ կը համապատասխանէ 1165 փրկչական թուականին:

Այժմ ներկայացնենք մեծ գաւիթին հիւսիսային սինաշարքի սրբոց նկարները. 1. Ս. Մակար, որ կը բռնէ խաչ մը և հազած է արմաւենիէ հիւսուած վերարկու. 2. Ս. Անտոն, դէմքին վարի մասը կը մնայ, հազած է կնգղաւոր երկայն վերարկու մը. 3. Ս. Երթմիկոս, հազած է յունական շուրջաւ մը, աջ ձեռքովը կ'օրհնէ և ձախովը բռնած է գրուածք մը. 4. Ս. Գեորգ, աջը կը գտնուի գեղարդ մը և առջեւ սուր մը՝ որուն կոթը խաչաձեւ է: Աջ կողմն է վահանը. 5. Ս. Լեոնարդոս, հազած է սեւ վերարկու մը և կոթնած է գաւազանի մը վրայ. 6. Ս. Կոզմա, հազած է կարմիր վե-

րարկու. 7. Ս. Դամիանոս, կարմիր վերարկու հազած է. 8. Ս. Կարպոս, հաւանաբար Իրլանտացի, Երուսաղէմ այցելած է. 9. Ս. Յովնանիկա Անեսարանիչ, սուրբը իր ձեռաց մէջ ունի իր աւետարանը:

Մեծ գաւիթին հարաւային սինաշարքին վրայ 1. Ս. Թեոդոսիոս, հազած է ճերմակ վերարկու մը. 2. Ս. Սարա, հազած է գեղին վերարկու մը և բռնած է գրուածք մը. 3. Ս. Սեփիանոս, կը կրէ լատին լայն շուրջաւ մը, ձախ բազուկին վրայ կապուած է բազպանը, միւս ձեռքովը բռնած է աւետարան մը. 4. Ս. Կանույ՝ Թագաւոր Տանիմարքայի (+1086), թագը գլխին ներկարուած է, աջ բազուկը յեցած է գեղարդի մը վրայ և ձախովը բռնած է խաչով զարդարուած վահան մը. 5. Ս. Օրաֆ, (1015-1030) թագաւոր Նորվիկիոյ որ կը կրէ կապոյտ վահան մը ոսկեղօծ խաչով, իր մասին շատ մը գրոյցներ չընեն կ'ընեն. 6. Ս. Վենուս, մարտիրոս, լատին սարկաւազի զգեստ հազած է. 7. Ս. Յովնանիկա Մըկոսիչ, հազած է իր աւանդական կաշիէ զգեստը, որուն տակ կը տեսնուի արեւէն սեցած սրունքները, ձեռքն ունի գրուածք մը. 8. Ս. Եղիս, որ մտախոհ զիրքով մը նստած է, Միքէլ-Անժի Մովսէսին նման ձեռքը մօրուքին երկարած է: Սուրբին վրայ թռչող երկու ազնւանքի անոր հաց կը բերեն. 9. Ս. Ունդիոս կը կրէ երկար սրածայր մօրուք մը և սփածանելի մը:

Միւս սինաշարքերուն վրայ ցանցառ կերպով կը գտնուին Առաքելոց և այլ սրբոց նկարներ: Ս. Ծննդեան եկեղեցիին այս բազմաթիւ մողայիքներու և նկարներուն շինութիւնը արդիւնք կը նկատուի բիւզանդիոնի և լատին թագաւորութեանց խնամրական կապակցութեանց և մասնաւորապէս ԺԲ. գարուն յոյն և լատին եկեղեցիաց միութեան գաղափարի ձգտումներուն: Այդ ըմբռնման հետեւանքով է որ այս համազգային քրիստոնէական մեծ եկեղեցիին մէջ այլ և ոչ ազգաց սուրբերը նկարուած են ու արձանագրութիւններուն յոյն յոյն և լատին եկեղեցեաց և ժողովուրդներու ներկայացուցիչները:

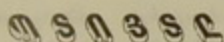
1187 ին Սալաէտտին, գրաւելով Պաղեստինը, պահպանեց Ս. Ծննդեան եկեղեցին և յաջորդներն ալ այդ մօտք շարժեցան: ԺԵ. գարուն եկեղեցոյ մողայիքները

և մարմարները կամաց կամաց սկսան քանդել ու տանիքը մեծապէս փխտուած էր, նոյն իսկ տեղացի քրիստոնեաները իրենց աղքատութիւնը դարմանելու մտքով տաճարին մարմարները հանել տանելու սրբապղծութիւնը գործած են ևւ եղած են մարդեր որ Ս. Այրին մէջ գանձ փնտռելու գիտումով յատակին մարմարները տեղէն հանած ու կտորած են: Ժէ. դարուն տաճարին ըստը գեղեցկութիւններն այլ ևւ խաթարուած էին, ու մինչև մեր օրերը չէ կատարուած ունէ աչքառու նորոգութիւն մը: Դժբախտութիւն է որ այսօր Ս. Մնըն-

դեան եկեղեցին կապտուած է իր աննման զարդերէն, և այցելուն տեսնելով դայն, չկրնար համեմատել կոստանդինեան, Յուստինանոսեան ևւ Բիւզանդական շրջաններու այն գեղակերտ զարդարանքներուն հետ որ պննած էին Բեթղէհէմի եկեղեցին: Յառաջիկայ վերջին յօդուածով մը պիտի գրենք Ս. Մննդեան եկեղեցին ևւ Հայոց Վանքի վերաբերութեամբ հայկական յիշատակները: Յօդուածիս խմբագրութեան համար դարձեալ օգտուած ենք միւս նոյն գիրքէն (ՏԵՍՎԵՐԷ Էջ 80):

ՄԿՐՏԻԶ ԵՊՍ. ԱՂԱԽՆՈՒՆԻ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

Ամէն օր եւ կ'երբամ մարգերուն մէջերէն:
 Ինձ կը քուի քէ իմ կեանքս հովէս կը քալէ:
 Տըրտում չեմ, ո՛չ ալ զուարթ. կենդանի եմ սակայն,
 Ինչպէս հողն, ինչպէս ջուրն, օդն, երկինքն ու հովերն.
 Ինչպէս ծառն՝ որ կ'անի, գեղ թըռչունը թըռչուն:
 Կը քալեմ, լուսեան հետ խօսելով անբարբառ.
 Ու ձայնիս իր կանչն համբ ինձ կուսայ պատասխան,
 Մինչ խոկմամբ կը դիտեմ ձեւերն զորս կը շինեն
 Ամպերն, զորս կը հաւքէ շունչ մ', եւ զորս կը ցըրուէ
 Հակառակ մի ուրիշ շունչի քմայքը ըստայ:
 Կը խորհիմ քաներուն՝ որք բախտին եմ նըման.
 Իրիկուան, գիշերին եւ առտուան նորածագ:
 Զի մարդն ի՛նչ կարծէ գինքն, աւա՜ղ, ի՛նչ ալ ընէ,
 Լինելով մահացու, օր մ'է լոկ որ կ'անցնի.
 Մեր այգն, այն ինչ ծընած, կը յանգի իր ցայգին:
 Կը խուսէ մենէ քան մ', ամէն մէկ րոպէնուս.
 Ու ամէն մէկ քաղըն, իր փորձած նամբուն վրայ,
 Կը քանի զմեզ կէտին՝ ում մեր սիրսն է յառած:
 Ա՛խ, պատրաստ պէտք է 'լլաք երկրի վրայ տեսնելու
 Աստղն այն ոյր չը տեսնենք պիտի ծնելը կըրկին:

ՆՈՏԱՐ